

Een eerlijk energie- systeem voor iedereen

Eindrapport Inwonerraad Energie

Een eerlijk energie- systeem voor iedereen

Eindrapport Inwonerraad Energie

Samenvatting

Minister Jetten voor Klimaat en Energie heeft om een advies gevraagd over de toekomst van het energiesysteem. Hiervoor is het expertteam Energiesysteem 2050 opgericht. Dit team wil dat de stem van de inwoners van Nederland onderdeel uitmaakt van het rapport. Daarom heeft het expertteam een Inwonerraad Energie ingesteld, die meningen, zorgen en ideeën van inwoners ophaalt. De Inwonerraad heeft in januari en februari 2023 tijdens vier bijeenkomsten gesproken over de vraag:

Welke randvoorwaarden stel je, als deelnemer aan de Inwonerraad, aan het energiesysteem van 2050?

De samenstelling van de Inwonerraad is tot stand gekomen door middel van loting. 100.000 huishoudens ontvingen in oktober 2022 een uitnodiging om zich aan te melden voor de raad. Uit bijna 1.400 aanmeldingen zijn 75 deelnemers geloot. Daarbij is gepoogd om de Inwonerraad een zo goed mogelijke afspiegeling van de Nederlandse bevolking te laten zijn. Zo is er rekening gehouden met geslacht, leeftijd, woonplaats (provincie), soort opleiding, politieke oriëntatie en migratieachtergrond.

De Inwonerraad is vier zaterdagen bijeengekomen. Bij de eerste bijeenkomst waren er 56 deelnemers aanwezig, bij de laatste 47 deelnemers. De eerste bijeenkomst stond in het teken van kennismaken met elkaar en het ophalen van input rondom het vraagstuk. In de tweede bijeenkomst is verdieping gezocht en hebben inhoudelijke experts hun visies gedeeld. De derde en vierde bijeenkomst hadden als doel om tot adviezen te komen waar de meerderheid van de Inwonerraad zich in kan vinden.

In totaal heeft de Inwonerraad 19 adviezen aangenomen, uiteenlopend van adviezen over participatie en Europese samenwerking tot aan energiebronnen en bewust energiegebruik. Zes adviezen kregen niet genoeg stemmen en zijn afgewezen.

Dit eindrapport bestaat grotendeels uit de adviezen van de Inwonerraad. Deze zijn een-op-een overgenomen, zoals door de deelnemers geformuleerd. Het rapport is als volgt opgebouwd. Het eerste hoofdstuk betreft het voorwoord dat door de Inwonerraad is geschreven. Hoofdstuk twee geeft een introductie op het Expertteam, de Inwonerraad en een toelichting op de vraag. Ook licht dit hoofdstuk het waardenmodel dat tijdens de Inwonerraad centraal stond nader toe. In hoofdstuk drie zijn de aangenomen en afgewezen adviezen opgenomen. Hoofdstuk vier beschrijft de samenstelling van de Inwonerraad en het proces. Het vijfde hoofdstuk geeft een reflectie van de deelnemers over het proces weer. In het laatste hoofdstuk is een reflectie van het Expertteam opgenomen.

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1 Voorwoord	6
2 Het expertteam en de Inwonerraad	8
2.1 Inleiding	9
2.2 Het expertteam	9
2.3 De Inwonerraad Energie	10
2.4 Beknopte verantwoording	10
2.5 De voorgelegde vraag	11
2.6 Het waardenmodel	11
3 Adviezen	14
3.1 Inleiding	15
3.2 Alle aangenomen adviezen	15
3.3 Alle afgewezen adviezen	22
4 Toelichting samenstelling Inwonerraad & het proces	26
4.1 Samenstelling van de Inwonerraad Energie	27
4.2 Proces	32
5 Ervaring deelnemers	35
6 Reflectie van het expertteam	41
6.1 Relatie met de Outlook	42
6.2 Terugblik op proces en inzet	42
6.3 Leerpunten en advies over toekomstige inzet	42
6.4 Wetenschappelijke evaluatie vervolg	44

1

Voorwoord

Op initiatief van het expertteam Energiesysteem 2050 zijn wij, de Inwonerraad Energie, samengesteld om de vraag “Welke randvoorwaarden stel je, als deelnemer aan de Inwonerraad, aan het energiesysteem van 2050?” te beantwoorden.

Tijdens vier intensieve zaterdagen onder uitstekende begeleiding van dagvoorzitter Jonneke Stans en de diverse onafhankelijke gespreksbegeleiders aan de tafels, hebben wij kennis gemaakt met elkaar en met het onderwerp energie. Wij zijn geïnformeerd door en in gesprek gegaan met diverse energie-experts. Vervolgens hebben we onze adviezen geschreven.

De saamhorigheid in de groep, ondanks of juist dankzij de diversiteit, in combinatie met het belang van het onderwerp energie zorgde voor extra creatieve stimulans.

Dat niet alle adviezen een meerderheid aan stemmen hebben behaald wil niet zeggen dat zij niet of minder belangrijk zijn aangezien zij wel in de basis van wat wij belangrijk vinden genoteerd zijn.

De Inwonerraad Energie wil benadrukken het als heel plezierig maar vooral ook als heel belangrijk te hebben ervaren om mee te mogen denken over dit onderwerp.

Wij hopen dat onze adviezen een belangrijke bijdrage leveren bij de afwegingen die gemaakt gaan worden om tot een Nationaal plan energiesysteem te komen.

De Inwonerraad Energie dankt het expertteam energiesysteem 2050 voor het initiatief om betrokken te worden en daardoor behulpzaam te kunnen zijn bij het realiseren van het Nationaal plan energiesystemen.

De Inwonerraad Energie

2

Het expertteam en
de Inwonerraad

2.1 Inleiding

Minister Jetten (Klimaat en Energie) heeft een expertteam Energiesysteem 2050 ingesteld. De opdracht is te schetsen hoe het klimaatneutrale energiesysteem van Nederland er in 2050 uit moet zien. De minister zal deze schets gebruiken om te komen tot een Nationaal Plan Energiesysteem 2050. Hoe komen we tot een klimaatneutraal energiesysteem? Welke keuzes moeten we maken? Welke knelpunten gaan we tegenkomen? Over al deze – en meerdere – vragen heeft het expertteam zich gebogen.

Daarbij heeft het expertteam nadrukkelijk ook de kennis en kunde van anderen benut, onder andere via experts op het gebied van bijvoorbeeld energie, economie en gedragsverandering. Daarnaast wil het team het perspectief van inwoners in alle delen van het land meenemen. Hiertoe is de Inwonerraad Energie ingesteld. Alle opgehaalde input en informatie bundelt het expertteam in een zogenoemde *Outlook* voor de minister waarin wordt geschetst hoe het klimaatneutrale energiesysteem van Nederland er in 2050 uit moet zien.

2.2 Het expertteam

Het expertteam is een brede, onafhankelijke groep van energie-experts, economen, bedrijfskundigen en gedrags- en maatschappijwetenschappers. De leden van het expertteam hebben geen directe belangen in organisaties of bedrijven die zich bezighouden met bijvoorbeeld energie-infrastructuur of de opwekking van (duurzame) energie. Hierdoor kunnen de experts zich onafhankelijk opstellen. Hieronder zijn de tien leden van het expertteam met hun expertises getoond.

Bernard ter Haar
Expertise: algemeen
(voorzitter)

Annelies Huygen
Expertise: ordening
van energiemarkten

Linda Steg
Expertise:
omgevings-
psychologie

Maarten Hajer
Expertise:
politicologie en
urban planning

Rens van Tilburg
Expertise:
sustainable finance

Pieter Boot
Expertise:
beleidsanalyse en
economie

Gülbahar Tezel
Expertise:
marktordening en
regulering

Aniek Moonen
Expertise:
participatie, gedrag,
brede welvaart en
systeemdenken

Heleen de Coninck
Expertise:
innovatiestudies en
duurzaamheid

Bert Stuij
Expertise: energietransitie
en -innovatie, energie-
beleidsuitvoering,
en organisatie- en
governancevraagstukken.

2.3 De Inwonerraad Energie

Het expertteam heeft met verschillende partijen gesproken om zo de kennis en kunde van anderen te gebruiken bij het tot stand komen van de Outlook, onder andere via rondetafelgesprekken met maatschappij en bedrijfsleven. Het expertteam ziet een belangrijke rol voor burgerparticipatie. Daarom heeft het expertteam besloten om een inwonerraad te organiseren die input levert voor de Outlook en inzicht geeft in de kansen en beperkingen van burgerparticipatie. Door het organiseren van een inwonerraad kan de mening van inwoners van Nederland ook worden vertegenwoordigd in de Outlook. Mede op basis van de ervaringen binnen de Inwonerraad zal het expertteam in de Outlook haar gedachten over burgerparticipatie delen. Deze uitkomsten kunnen dan door het ministerie van Economische Zaken en Klimaat gebruikt worden in de afweging of en hoe het kabinet burgerparticipatie gaat inzetten.

In totaal zijn er 100.000 uitnodigingen verstuurd naar een willekeurige groep Nederlanders om uiteindelijk 75 mensen te selecteren die samen een representatieve groep zouden vormen: de inwonerraad. Deelnemers aan de inwonerraad is gevraagd adviezen te geven over de voorwaarden waaraan het energiesysteem van 2050 moet voldoen. Door burgers te betrekken bij het nadenken over het toekomstige energiesysteem van Nederland kan meer inzicht ontstaan in welke oplossingen voor inwoners van Nederland (on)acceptabel zouden kunnen zijn en welke voorwaarden moeten worden vervuld om draagvlak te vergroten en verkrijgen. Bovendien kunnen burgers zo de kennis, ervaring, zorgen en behoeften uit de samenleving zichtbaar maken.

2.4 Beknopte verantwoording

Het mandaat van de Inwonerraad Energie is om advies te geven aan het expertteam over de randvoorwaarden waaraan het energiesysteem van 2050 moet voldoen. Het expertteam reflecteert vervolgens op deze adviezen in de Outlook die het expertteam opstelt. Het ministerie van Economische Zaken en Klimaat kan deze uitkomsten gebruiken in de afweging of en hoe het kabinet burgerparticipatie gaat inzetten, maar de uitkomsten zijn ongetwijfeld ook op andere terreinen inzetbaar.

Voor het opzetten van een burgerberaad geldt een aantal vereisten. Naast een representatieve en diverse groep deelnemers moet er een duidelijk politiek mandaat zijn. Aangezien de Inwonerraad dat niet heeft maar in opdracht van het onafhankelijke expertteam handelt, is de Inwonerraad strikt genomen geen burgerberaad. Voorwaarden bij een burgerberaad zijn dat een politieke opdrachtgever aangeeft waar het burgerberaad over besluit, en op welke manier en onder welke voorwaarden de uitkomsten van het worden omgezet in beleid. Ook vergt het organiseren van een burgerberaad meer tijd dan het expertteam beschikbaar had. Wel heeft de Inwonerraad, net zoals het geval is bij een burgerberaad, een diverse groep mensen bij elkaar gebracht (zie hoofdstuk 4 over de representativiteit van de deelnemers).

2.5 De voorgelegde vraag

Het expertteam heeft de volgende vraag voorgelegd aan de deelnemers van de Inwonerraad:

Welke randvoorwaarden stel je, als deelnemer aan de Inwonerraad, aan het energiesysteem van 2050?

De Inwonerraad zoekt in principe dus geen technische oplossingen, maar geeft vooral aan wat de deelnemers belangrijk vinden in het toekomstig energiesysteem van Nederland.

2.6 Het waardenmodel

Bij het beantwoorden van de voorgelegde vraag zullen de deelnemers van de Inwonerraad Energie keuzes moeten maken. Mensen kunnen hierin verschillende dingen belangrijk vinden. Het waardenmodel helpt hen om te duiden wat ze belangrijk vinden en waarom, en om daar woorden aan te geven. Hieronder is het waardenmodel, zoals voorgelegd aan de deelnemers, kort toegelicht.

Welke waarden?

Een waarde is de voorkeur die iemand heeft met betrekking tot bepaalde doelen. Bij keuzes voor een (toekomstig) energiesysteem vinden er vaak afwegingen plaats tussen vier soorten waarden:

- ZELF-WAARDEN: eigen bronnen, zoals geld, vooruitgang en status;
- GROENE WAARDEN: natuur en milieu;
- GENIET-WAARDEN: comfort en plezier;
- MEDEMENSELIJKE WAARDEN: het welzijn van andere mensen en de samenleving.

Iedereen vindt deze waarden in meerdere of mindere mate belangrijk. Maar er zijn individuele verschillen tussen wat als meer en wat als minder belangrijk wordt ervaren. Om een zo breed mogelijk maatschappelijk draagvlak te creëren voor het toekomstige energiesysteem, is het essentieel om rekening te houden met alle vier de waarden.

Waarden in de Inwonerraad Energie

De deelnemers hebben door de bril van de genoemde vier waarden naar verschillende energieopties gekeken. Ze bespraken wat ze belangrijk vinden als het gaat over een toekomstig energiesysteem in Nederland en met name **waarom** ze dat belangrijk vinden.

Zelf-waarden: meer dan de energierekening

De betaalbaarheid, hoewel belangrijk, was voor de Inwonerraad geen doorslaggevende overweging. Er werden veel andere zelf-waarden genoemd, zoals autonomie, zeggenschap, onafhankelijkheid en keuzevrijheid. Zo moeten mensen bijvoorbeeld zelf keuzes kunnen maken over hoe ze hun energieverbruik verminderen en hoe ze duurzame energie willen opwekken.

Groene waarden: groen kan ook leuk, voordelig en verbindend zijn

Het toekomstige energiebeeld lijkt soms somber: alles wordt minder, moeilijker en saaier. Echter, er kwamen veel ideeën naar voren over hoe een groen energiesysteem voordelig, verbindend en leuk kan zijn. Bedrijven kunnen door de opwek van groene energie winst maken. Samen energie opwekken kan mensen verbinden. En, het is leuk om meer groen in de stad te krijgen.

Geniet-waarden: niet te veel gedoe?

Comfort, klantvriendelijkheid en gemak werden genoemd als belangrijke overwegingen. Actief betrokken zijn bij energie-initiatieven kan soms veel tijd en moeite kosten. Er is nagedacht over hoeveel verantwoordelijkheid er bij burgers moet worden gelegd en wat de overheid en bedrijven kunnen doen om de energietransitie aantrekkelijker te maken.

Medemenselijke waarden: samen staan we sterk!

Samen dingen doen, elkaar helpen en solidair zijn. Deze waarden zijn vaak genoemd. Burgers met een energieoverschot kunnen anderen die een tekort hebben, ermee helpen. Ook werd er benadrukt dat energie voor iedereen toegankelijk en betaalbaar moet zijn, het is immers een basisbehoefte.

Rekening houdend met deze vier waarden zijn de deelnemers tot hun adviezen gekomen. De adviezen laten zien welke waarden worden geraakt door een energiekeuze en welke waarden deelnemers belangrijk vinden voor het toekomstig energiesysteem.

1: Deze figuur laat zien wat deelnemers hebben gezegd over verschillende waarden. Dit overzicht is als hulpmiddel gebruikt om de vier waarden concreter te maken voor de deelnemers.

3

Adviezen

3.1 Inleiding

De Inwonerraad Energie heeft gewerkt aan adviezen voor het expertteam. Meer informatie over de wijze waarop de adviezen tot stand zijn gekomen, is terug te lezen in paragraaf 4.2 Het proces. In totaal zijn er 25 adviezen opgesteld waarover de Inwonerraad heeft gestemd: zie paragraaf 3.2. Van deze 25 adviezen zijn er negentien aangenomen en zes afgewezen. De deelnemers aan de Inwonerraad hebben deze adviezen zelf opgesteld en zijn, op enkele grammaticale correcties, een-op-een in dit rapport opgenomen. Een overzicht van alle adviezen:

● 1. Collectieve energie-inkoop door EU	● 13. Waterstof als opslag van overcapaciteit
● 2. Een solidaire energietransitie	● 14. Nationaal energiefonds
● 3. Inzicht op Impact	● 15. Een toekomstbestendige infrastructuur
● 4. Dialoog!!!	● 16. Ecologische leefomgeving
● 5. Begrijpelijke informatie	● 17. Behoud van mooie uitzichten
● 6. Energie betaalbaar voor iedereen	● 18. Meer mix, minder afhankelijkheid
● 7. Nederland met een optimaal groen energiesysteem	● 19. Bewustwording van energieverbruik door de burger
● 8. Beïnvloed de marktwerking bij extreem hoge winsten	● 20. Gedeelde verantwoordelijkheid.
● 9. Een fijne leefomgeving voor iedereen	● 21. Positieve verduurzaming
● 10. Eerlijke energiemarkt	● 22. Duurzaamste mogelijkheid van vervoer is de goedkoopste en makkelijkste optie
● 11. Meer autonomie van huurders voor verduurzaming woningen	● 23. Winst voor een duurzame samenleving
● 12. Onafhankelijk energie-adviesorgaan	● 24. Positieve energie besparen
	● 25. Natuurlijke materialen

3.2 Alle aangenomen adviezen

Advies 1: Collectieve energie-inkoop door EU - Aangenomen

Wat zien we?

Ieder land in de EU concurreert met elkaar op de energie- en gasmarkt, en dat drijft de prijzen op.

Wat willen we?

Een constante toegang tot betaalbare energie op Europees niveau. Een eerlijke prijs en rechtvaardige verdeling van energie.

Hoe bereiken we dat?

Eén EU-brede samenwerking op de energie- en gasmarkt, nu en in de toekomst.

Advies 2: Een solidaire energietransitie - Aangenomen

Wat zien we?

Mogelijke uitsluiting van individuen en bevolkingsgroepen om mee te kunnen doen aan de energietransitie. Bijvoorbeeld omdat ze het geld niet hebben, de kennis en capaciteiten niet hebben of de taal niet spreken.

Wat willen we?

Dat in Nederland niemand achterblijft in de energietransitie, omdat we het met elkaar moeten doen en de kloof in de samenleving niet groter moet worden.

Hoe bereiken we dat?

De overheid dient z.s.m. op lokaal niveau meer middelen (geld en hulpverlening) beschikbaar te stellen voor minderbedeelden om tot dezelfde resultaten qua duurzaamheid en energieneutraliteit te komen als de beterbedeelden.

Waarden: medemenselijke waarden en zelfwaarden

Advies 3: Inzicht op Impact Stemming: - Aangenomen**Wat zien we?**

Oude energiebronnen hebben negatieve onvoorziene consequenties op het milieu en voorraad van grondstoffen gehad.

Wat willen we?

Dat bij toepassing van nieuwe energiebronnen bewustwording wordt gecreëerd over de impact op het milieu en dat dat helder naar buiten wordt gecommuniceerd. Dit vinden wij belangrijk om de toekomstige generaties zo veel mogelijk te behoeden.

Hoe bereiken we dat?

De ecologische impact zo veel mogelijk door experts in kaart laten brengen om de negatieve gevolgen voor toekomstige generaties te voorkomen.

Advies 4: Dialoog!!! - Aangenomen**Wat zien we?**

Een overheid die onvoldoende luistert en handelt naar wat inwoners vinden en willen.

Wat willen we?

De inwoners krijgen een adviserende rol bij maatschappelijke opgaven, zoals het energiesysteem. Het belang hierbij is dat de politiek zich breder oriënteert. Wij vinden het belangrijk om vaker dialoog te hebben tussen inwoners (over hun waarden), experts (over goede oplossingen) en politiek.

Hoe bereiken we dat?

De overheid organiseert inwoner- en burgerberaden.

Waarden: medemenselijke waarden

Advies 5: Begrijpelijke informatie - Aangenomen

Wat zien we?

De informatie over energie is niet voor iedereen toegankelijk en begrijpelijk.

Wat willen we?

Toegankelijke en begrijpelijke informatie, ook voor nieuwkomers en laaggeletterden. Dit vinden we belangrijk omdat iedere inwoner recht heeft op informatie zodat het speelveld voor iedereen gelijk is.

Hoe bereiken we dat?

De overheid zorgt voor duidelijke informatie in tekst en beeld.

Waarden: medemenselijke waarden

Advies 6: Energie betaalbaar voor iedereen - Aangenomen

Wat zien we?

Niet iedereen heeft toegang tot betaalbare energie.

Wat willen we?

Betaalbare energie voor iedereen, waar je bewust mee omgaat. We vinden dit belangrijk omdat energie een basisbehoefte is.

Hoe bereiken we dat?

Experts laten onderzoeken hoe een eerlijk energiesysteem te realiseren.

Advies 7: Nederland met een optimaal groen energiesysteem - Aangenomen

Wat zien we?

In Nederland hebben we een inefficiënt energievoorzieningssysteem dat fluctueert door het gebruik van zonne- en windenergie. Op sommige momenten is er overproductie, overcapaciteit (resulteert in negatieve energieprijzen, zonnepanelen schakelen uit). Op andere momenten ondercapaciteit van groene energiebronnen (wanneer er geen wind of zon is).

Wat willen we?

Een zo groen mogelijk energiesysteem dat stabiel is onder alle omstandigheden en voor iedereen betaalbaar.

Waarom stabiel: vanuit zelfwaarden en genietwaarden altijd beschikbaar.

Waarom zo groen mogelijk: vanuit de groene waarde om de natuur en het milieu te behouden en te verbeteren. Met name voor de toekomstige generaties.

Waarom voor iedereen betaalbaar: vanuit de zelfwaarden en medemenselijke waarden, energie is een basisbehoefte waar iedereen recht op heeft.

Hoe bereiken we dat?

Nieuwe innovaties stimuleren die energieopslag mogelijk maken (bijvoorbeeld waterstof). Stimuleer dat je overcapaciteit zo goed mogelijk benut zonder verspilling. Het stroomnetwerk uitbreiden en optimaliseren om bovenstaande doelen te bereiken.

Advies 9: Een fijne leefomgeving voor iedereen - Aangenomen**Wat zien we?**

De energietransitie 2050 heeft een grote impact op het ruimtegebruik in Nederland. Dit gaat ten koste van de leefomgeving.

Wat willen we?

We willen ruimte voor wonen, werken, recreatie, natuur en energie opwekken. We vinden dit belangrijk omdat een prettige leefomgeving voor iedereen beschikbaar moet zijn.

Hoe bereiken we dat?

Door multifunctioneel ruimtegebruik + door alle belanghebbenden nauw te betrekken + door natuur-inclusief te bouwen (wonen & werken in een groene omgeving) + door ruimte te behouden en vrij te maken voor natuur.

Advies 12: Onafhankelijk energie-adviesorgaan - Aangenomen**Wat zien we?**

De politiek is vaak gericht op de korte termijn en laat zich leiden door de waan van de dag en partijpolitieke belangen waardoor er voor de toekomst van het energiesysteem geen lange termijnkeuzes worden gemaakt.

Wat willen we?

Een lange termijnvisie over de energievoorziening die partij- en verkiezingsbelangen overstijgt, omdat we koers willen houden naar het energiedoel voor 2050.

Hoe bereiken we dat?

Met een zichtbaar, onafhankelijk en divers adviesorgaan met verschillende expertises die gevraagd of ongevraagd advies geeft en monitort over de uitvoering van de lange termijnvisie.

Advies 13: Waterstof als opslag van overcapaciteit (energie) - Aangenomen**Wat zien we?**

Met het afstappen van aardgas ligt er een netwerk van gasleidingen dat niet wordt benut. We zien een overcapaciteit van wind en zon die nu niet wordt benut.

Wat willen we?

Efficiënt gebruikmaken van het unieke gasleidingsysteem in Nederland. Waterstof kan (relatief) makkelijk gebruikt worden om overcapaciteit langdurig op te slaan en te

transporteren via dat systeem van bestaande gasleidingen. We willen dat, omdat we geen verlies willen van kapitaal, materiaal en energie.

Hoe bereiken we dat?

Overcapaciteit van zon en wind opslaan als waterstof en deze waterstof transporteren via de bestaande gasleidingen.

Advies 15: Een toekomstbestendige infrastructuur - Aangenomen

Wat zien we?

De huidige infrastructuur biedt onvoldoende capaciteit voor onze toekomstige energiebehoeften. Hierdoor komt de leveringszekerheid in het gedrang.

Wat willen we?

We willen een stabiele infrastructuur die onze energiebehoefte zowel nu als in de toekomst waarborgt. Dit vinden wij belangrijk omdat (stabiele) energie een basisbehoefte is (zelfwaarden), we stroomuitval willen voorkomen die de maatschappij kan ontwrichten (medemenselijke waarden) en om comfort voor gebruikers (geniet waarden).

Hoe bereiken we dat?

De overheid moet investeren en faciliteren in de uitbreiding van onze infrastructuur (zoals opslag en transport van energie), die voldoet aan onze (toekomstige) energiebehoefte.

Advies 16: Ecologische leefomgeving - Aangenomen

Wat zien we?

Opwarming in de leefomgeving, stijgende kosten door slechte isolatie (in de winter en de zomer), slechte luchtkwaliteit, lokale wateroverlast.

Wat willen we?

Een groene leefomgeving met groene gevels, groene daken, groen in de tuin, in de straat en in de wijk. Want een groene leefomgeving zorgt voor verkoeling in de zomer, isolatie in de winter, wateropslag, betere luchtkwaliteit en meer biodiversiteit.

Hoe bereiken we dat?

- Kennis en kunde stimuleren en financieren (bijvoorbeeld een vak ecologie op de basisschool tot specialistisch onderzoek aan de universiteit);
- Betrekken van inwoners van de transitie;
- Subsidie op het vergroenen van je huis en leefomgeving.

Advies 17: Behoud van mooie uitzichten - Aangenomen

Wat zien we?

Door een eenzijdige focus op zonne- en windenergie zien we landschapsvervuiling, veel ruimtegebruik, bedreiging van biodiversiteit en onvoorspelbare hoeveelheid opwekking.

Wat willen we?

Continu voldoende energie opwekken op minder grond met zo min mogelijk schade aan de natuur. Dit vinden we belangrijk omdat er voor iedereen altijd voldoende, betaalbare energie moet zijn, en we vinden het belangrijk om de aarde te bewaren.

Hoe bereiken we dat?

Door innovaties te stimuleren en te blijven zoeken naar compacte energiebronnen (bv. veilige kernenergie etc.).

Advies 18: Meer mix, minder afhankelijkheid - Aangenomen

Wat zien we?

Te veel afhankelijkheid van een beperkt aantal (vooral buitenlandse) energiebronnen.

Wat willen we?

Een groene energiemix die niet te afhankelijk is van andere landen. Dit zorgt voor een stabielere en een betrouwbaarder energiesysteem in de toekomst.

Hoe bereiken we dat?

Door een zo veel mogelijk lokale mix van groene energiebronnen samengesteld door experts.

Waarden: groene waarden, zelf waarde, geniet waarden

Advies 19: Bewustwording van energieverbruik door de burger - Aangenomen

Wat zien we?

Slecht geïsoleerde woningen (huur), energieverlies, hoge stookkosten en onwetendheid.

Wat willen we?

Mensen zijn bewust van, en hebben inzicht in, hun energieverbruik.

Waarom: meer zelfwaardering, je levert een bijdrage aan verduurzaming naar 2050 (alle vier de waarden).

Hoe bereiken we dat?

Uitbreiden informatieverstrekking door bibliotheken, gemeenten en energiecoaches. Richtlijnen voor een energierekening die voor iedereen begrijpelijk is.

Advies 20: Gedeelde verantwoordelijkheid - Aangenomen

Wat zien we?

We zien dat de overheid bij verduurzaming actief stuurt op gedragsverandering van het individu. Door hierop te focussen blijven bedrijven deels buiten schot. Momenteel is verduurzaming bij bedrijven daardoor te vrijblijvend. Hierdoor komt groene verandering traag op gang.

Wat willen we?

Wij vinden het belangrijk dat, om een eerlijke en rechtvaardige energietransitie te realiseren, verduurzaming een kwestie is van én én. Het individu én het bedrijfsleven hebben hierin een gedeelde verantwoordelijkheid. We willen dat bedrijven verantwoordelijkheid nemen voor het verduurzamen van hun bedrijf. Hierin heeft de overheid een sturende rol.

Hoe bereiken we dat?

Naast de aandacht voor het individu, maakt de overheid een groen en duurzaam beleid om bedrijven te stimuleren te verduurzamen (denk hierbij bijvoorbeeld aan het invoeren van een eco-keurmerk).

Advies 21: Positieve verduurzaming - Aangenomen

Wat zien we?

We zien dat in overheids campagnes rondom verduurzaming, energietransitie, klimaat etc., vaak de nadruk wordt gelegd op wat er misgaat/beter moet.

Wat willen we?

We willen dat de focus wordt verlegd op het benadrukken van wat er wél goed gaat, omdat dat mensen motiveert tot verduurzaming. Dit vinden we belangrijk omdat die positieve focus leidt tot positieve gedragsverandering en meer verduurzaming.

Hoe bereiken we dat?

Onder andere door gedragswetenschappers in te zetten, tijdens het vormgeven van campagnes.

Advies 22: Duurzaamste mogelijkheid van vervoer is de goedkoopste en makkelijkste optie - Aangenomen

Wat zien we?

Duurzaam vervoer is vaak het duurst en complex.

Wat willen we?

- Goede infrastructuur voor de duurzame opties
- Toegankelijkheid en betaalbaarheid voor iedereen
- De duurzaamste opties worden ook de goedkoopste opties
- Makkelijke en snelle verbindingen

Dit vinden wij belangrijk omdat het een positieve impact heeft op mens en milieu.

Hoe bereiken we dat?

- Het OV wordt goedkoper en aantrekkelijker gemaakt;
- Overheden leidend in dekkende infrastructuur;
- Meer investeren in de verduurzaming van de hele vervoersketen.

Advies 23: Winst voor een duurzame samenleving - Aangenomen**Wat zien we?**

Grootverbruikers en vervuilers (bv. chemische industrie) lijken geen haast te maken met verduurzamen. Ze leveren een grote bijdrage aan het opwarmen van de aarde.

Wat willen we?

Deze bedrijven versneld laten verduurzamen om de opwarming van de aarde tegen te gaan. Wij vinden het belangrijk dat bedrijven de waarden van omwonenden hierin meenemen om daardoor ook tot nieuwe inzichten te komen.

Hoe bereiken we dat?

Door wet- en regelgeving aan te scherpen over de verduurzaming. Bedrijven met omwonenden in gesprek laten gaan. Deze gesprekken zijn transparant, openbaar en worden opgenomen in het jaarverslag.

3.3 Alle afgewezen adviezen

De volgende zes adviezen zijn door de deelnemers opgesteld, maar hebben niet genoeg stemmen gekregen om te worden aangenomen.

Advies 8: Beïnvloed de marktwerking bij extreem hoge winsten - Afgewezen**Wat zien we?**

Consumenten zijn te afhankelijk van bedrijven/energiemaatschappijen met sterk fluctuerende energieprijzen. Energie is een basisbehoefte; daar is een constante prijs belangrijk.

Wat willen we?

De overheid krijgt meer mogelijkheden om in te grijpen bij toevallige grote winsten. Dit vinden we belangrijk omdat energie een eerste levensbehoefte is. Extreem hoge winsten moeten terugkomen in de samenleving.

Hoe bereiken we dat?

Wet - en regelgeving om bedrijven te kunnen aanpakken (bv. hoge winsten extra belasten).

Advies 10: Eerlijke energiemarkt - Afgewezen

Wat zien we?

Er is veel ongelijkheid op de energiemarkt.

Wat willen we?

De energiemarkt moet eerlijker verdeeld zijn. Dit vinden we belangrijk omdat iedereen altijd toegang moet hebben tot energie.

Hoe bereiken we dat?

De overheid neemt een actieve rol om de energiemarkt eerlijker te verdelen.

Waarden: eerlijke verdeling, solidariteit, betaalbaar (medemenselijke en genietwaarden).

Advies 11: Meer autonomie van huurders voor verduurzaming woningen - Afgewezen

Wat zien we?

In de verhuursector zien we dat bepaalde verhuurders niets doen t.a.v. verduurzaming en energiebesparing, terwijl huurders dat wel zouden willen. Daardoor staat een grote groep huurders, die zich zorgen maken over klimaat en energie, machteloos tot het nemen van maatregelen of deelname aan burgerinitiatieven (zoals energiecoöperaties).

Wat willen we?

We willen dat huurders autonomer kunnen handelen als het gaat om verduurzaming woning en energiebesparing. Waarom? Dit kan de verduurzaming versnellen, geeft huurders handelingsperspectief (eigenaarschap) en de mogelijkheid om samen te werken (solidariteit).

Hoe bereiken we dat?

Duidelijk kader voor verhuurders met regelgeving en subsidies om huurders de mogelijkheid te geven meer zelf te verduurzamen en besparen.

Advies 14: Nationaal energiefonds - Afgewezen

Wat zien we?

Hoge energiekosten en hoge winsten voor energiebedrijven, en energiearmoede.

Wat willen we?

De kloof tussen arm en rijk niet groter, en dat energie voor iedereen betaalbaar is. Dit vinden wij belangrijk omdat iedereen dan in comfort kan leven.

Hoe bereiken we dat?

Een nationaal energiefonds, dat regulerend optreedt, bijvoorbeeld door inkoop tegen een vast tarief, waaraan energiebedrijven verplicht moeten meewerken. Deze energie komt ter beschikking van minder draagkrachtigen.

Advies 24: Positieve energie besparen - Afgewezen

Wat zien we?

Veel mensen zijn zich niet bewust van het effect van hun eigen gedrag. Hierdoor wordt er geregeld onnodig energie verbruikt. Daarnaast wordt energie besparen als iets moeilijkst of lastigs ervaren.

Wat willen we?

We willen dat mensen individuele verantwoordelijkheid gaan voelen voor de energie die ze verbruiken. En mensen laten ontdekken dat het ook leuk kan zijn om energie te besparen.

Hoe bereiken we dat?

Door energiebesparing op een positieve manier uit te dragen op een systematische en speelse wijze. Bijvoorbeeld een app met een beloningssysteem.

Advies 25: Natuurlijke materialen - Afgewezen

Wat zien we?

Er wordt te vaak oneigenlijk gebruik gemaakt van materialen.

Wat willen we?

Energieverbruik en daarmee de hoeveelheid energiebronnen reduceren zonder daarbij afval te creëren.

Hoe bereiken we dat?

Door natuurlijke materialen te gebruiken. Denk bijvoorbeeld aan groene daken en schapenwol. Hiervoor zou eerste stap een kosten-/batenanalyse zijn en onderzoek doen naar het hergebruik van afval.

4

Toelichting
samenstelling
Inwonerraad &
het proces

4.1 Samenstelling van de Inwonerraad Energie

De Inwonerraad Energie is samengesteld uit een groep van ongeveer 50 inwoners, die gezamenlijk een afspiegeling vormen van de Nederlandse samenleving. Representativiteit is altijd lastig omdat stevast de vraag speelt: representativiteit waarvan? Worden mensen gerepresenteerd door anderen die aan dezelfde kenmerken voldoen als zij (descriptieve representativiteit)? Of die dezelfde mening hebben als zij (substantieve representativiteit)? Deze twee vormen van representativiteit correleren niet per se.

Daarnaast is het de opdracht aan de organisatie om een zo goed mogelijke steekproef te trekken uit de deelnemers die zich aanmelden. Bij de Inwonerraad hebben we bijvoorbeeld gezien dat er (veel) meer mannen, meer mensen boven de 50 en meer hoogopgeleiden zich hebben aangemeld voor deelname. Dit beperkt de mogelijkheden om tot een goede representatieve groep te komen. Ook maakt dit dat je soms keuzes moet maken tussen verschillende criteria.

Deelname aan de Inwonerraad vraagt een serieuze tijdsinvestering van de deelnemers. We zijn daarom bij de selectie van deelnemers uitgegaan van een uitvalpercentage tussen de 20 en 30% (vanwege andere verplichtingen, ziekte of afgenomen interesse), tussen de tweede loting en de vierde, laatste bijeenkomst. Op basis van deze inschatting hebben wij 75 deelnemers geloot, om met zo'n 50 te eindigen. Bij de eerste bijeenkomst waren 56 deelnemers aanwezig, aan de laatste bijeenkomst hebben 47 inwoners deelgenomen.

De groep is samengesteld door middel van loting in twee rondes. Deze zijn als volgt uitgevoerd:

Eerste loting

In de eerste ronde zijn via loting 100.000 adressen geselecteerd in heel Nederland. Hierbij is rekening gehouden met de spreiding van inwoners over de verschillende provincies. De provincies die het verst weg liggen vanaf Amersfoort, de locatie waar de Inwonerraad plaatsvond, zijn licht *oversampled* omdat de verwachting was dat de afstand een drempel zou zijn voor mensen om mee te doen.

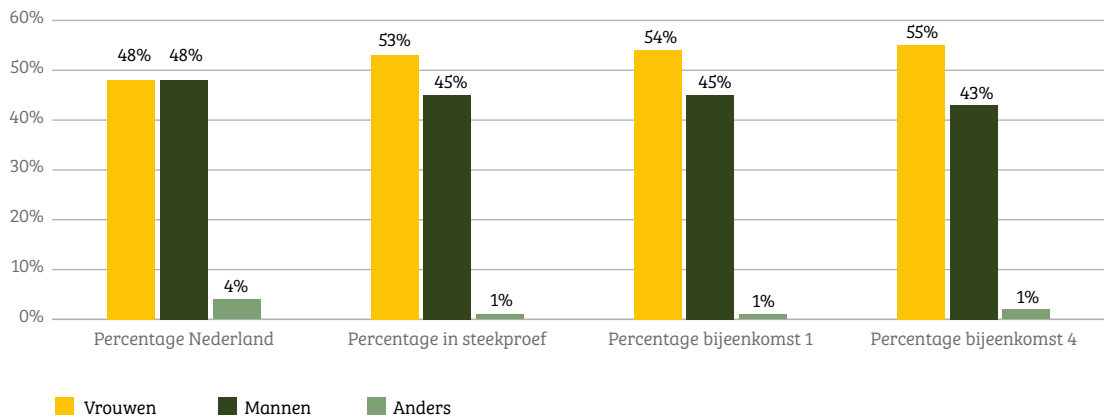
Tweede loting

De mensen die zich naar aanleiding van deze brief hebben aangemeld voor de Inwonerraad hebben hierbij een vragenlijst ingevuld. Deze lijst vormde de basis voor de criteria waarop de tweede gestratificeerde loting heeft plaatsgevonden.

Hieronder volgt per meegenomen criterium een overzicht van de verdeling binnen de groep deelnemers, en eventuele toelichting wanneer er is afgeweken van landelijke gemiddelden.

1. Geslacht

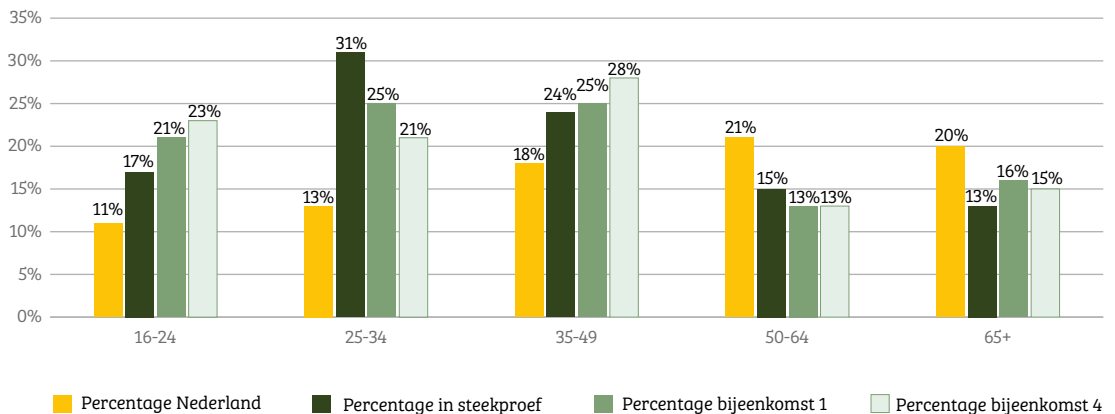
Verdeling op basis van geslacht

Het aantal mensen dat in hun aanmelding 'non-binair' of 'anders' heeft aangevinkt, was te laag om tot een representatieve steekproef te kunnen komen. Uit ervaring weten we dat het risico dat vrouwen het proces niet afmaken groter is dan bij mannen. Daarom hebben we bij het trekken van de steekproef bewust gekozen voor een kleine meerderheid aan vrouwen. Deze aanname bleek niet terecht: mannen haakten vaker af dan vrouwen. Uiteindelijk is de Inwonerraad geëindigd met 55% vrouwen en 43% mannen.

2. Leeftijd

Verdeling op basis van leeftijd

Uit ervaring weten we dat het risico dat deelnemers onder de 50 het proces niet afmaken groter is dan deelnemers boven de 50. Daarom hebben we bij het trekken van de steekproef bewust gekozen voor een overrepresentatie van deelnemers onder de 50. We verwachtten dat dit grotendeels zou recht trekken tijdens het proces. Omdat het vraagstuk voor de Inwonerraad zich specifiek richt op de toekomst, heeft het expertteam aangegeven dat de aanwezigheid en representatie van jongere inwoners specifiek van belang is. De aanname dat deelnemers onder de 50 vaker afhaken bleek niet juist. Opvallend is dat de groep deelnemers tussen de 16 en 24 jaar het minste is afgehaakt. De groep tussen 25 en 35 jaar had de meeste

afhakkers vóór de eerste bijeenkomst. Uiteindelijk is de Inwonerraad geëindigd met 72% van de deelnemers onder de 50, even veel als het percentage in de steekproef.

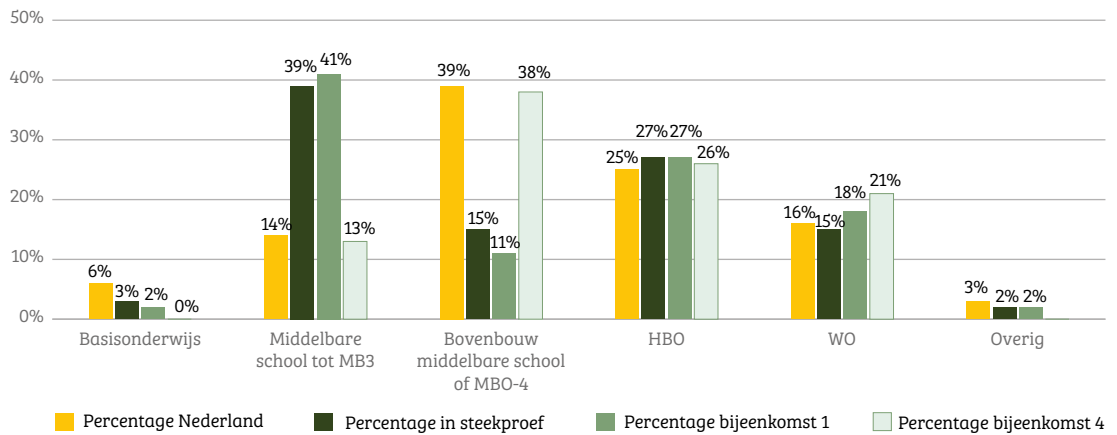
3. Spreiding over Nederland

Provincie (Bron: CBS.nl)								
	Percentage Nederland	Streef-aantal steekproef	Aantal in steekproef	Percentage in steekproef	Aantal bijeenkomst 1	Percentage bijeenkomst 1	Aantal bijeenkomst 4	Percentage bijeenkomst 4
Noord-Holland	17%	12	9	12%	7	13%	7	15%
Zuid-Holland	21%	16	12	16%	8	14%	7	15%
Flevoland	3%	2	4	5%	3	5%	3	6%
Utrecht	8%	6	7	9%	7	13%	6	13%
Gelderland	12%	9	8	11%	6	11%	6	13%
Overijssel	7%	5	6	8%	5	9%	4	9%
Noord-Brabant	15%	11	10	13%	8	14%	6	13%
Limburg	6%	5	5	7%	2	4%	2	4%
Zeeland	2%	2	3	4%	2	4%	1	2%
Groningen	3%	3	3	4%	2	4%	2	4%
Drenthe	3%	2	4	5%	3	5%	2	4%
Friesland	4%	3	4	5%	3	5%	1	2%
Totaal		75	75		56		47	

Om te zorgen voor een spreiding van deelnemers vanuit heel Nederland, hebben we gestratificeerd geloot op provincie. Hierbij hebben we de kleinere provincies (Flevoland, Drenthe, Zeeland) oversampled. De reden daarvoor is om te voorkomen dat bij eventuele uitval van deelnemers, er niemand overblijft uit de desbetreffende provincie. Voor de grotere provincies (Noord-Holland, Zuid-Holland, Noord-Brabant en Gelderland) hebben we bij de loting juist het minimumaantal iets omlaag geschroefd (naar minimaal 8). Dit was nodig om tot een steekproef te kunnen komen; deze provincies leveren dus in alle gevallen voldoende mensen om provinciegebonden perspectief een plek te geven binnen de groep deelnemers. Uiteindelijk is de Inwonerraad geëindigd met ongeveer de percentages uit de steekproef.

4. Opleidingsniveau

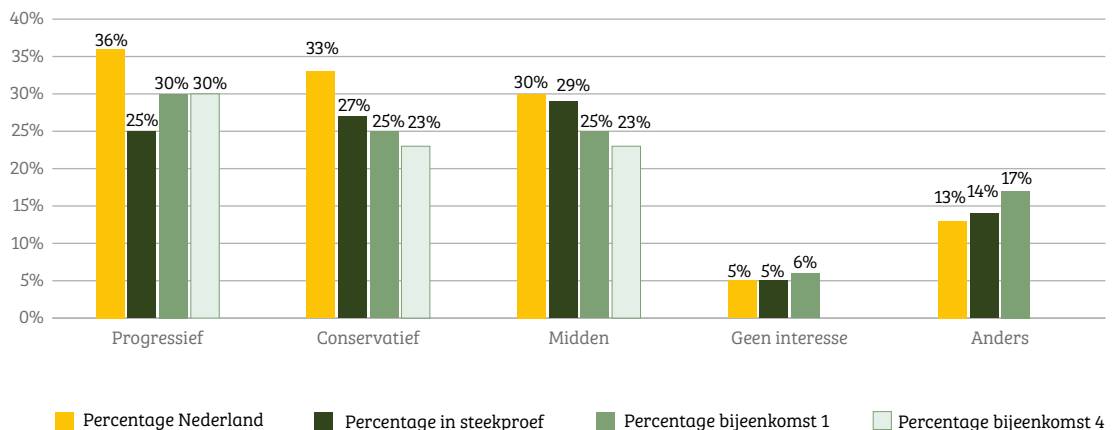
Verdeling op basis van opleidingsniveau

Deze categorisering van het SCP wijkt iets af van de indeling gemaakt in onze vragenlijst. Het kan daarom zijn dat de verdeling binnen de verschillende richtingen MBO (met name tussen MBO-2 en -3) iets anders ligt dan de Nederlandse verdeling. Verder benadert deze steekproef de Nederlandse verdeling goed. In de uiteindelijke samenstelling van de Inwonerraad zijn alle opleidingsniveaus vertegenwoordigd, behalve het basisonderwijs. Opvallend is dat voorafgaand aan de eerste bijeenkomst veel deelnemers met een MBO-opleiding zijn afgehaakt.

5. Politieke oriëntatie

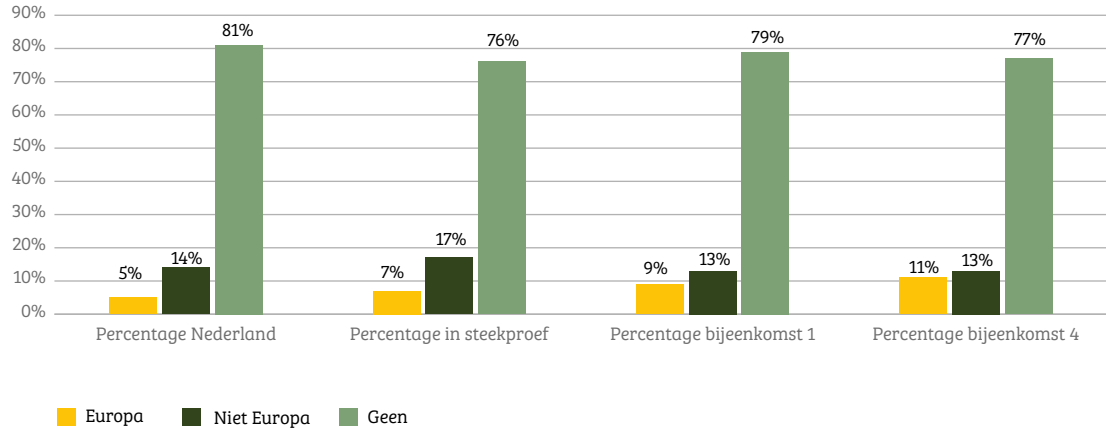
Verdeling op basis van politieke oriëntatie

Om ervoor te zorgen dat er een breed scala aan politieke voorkeuren in de Inwonerraad vertegenwoordigd is, is er aan deelnemers gevraagd hoe zij zichzelf zouden indelen op politieke oriëntatie. De beschikbare data over zelfidentificatie op een conservatief-progressiefschaal komen uit het Lisspanel. Hierbij waren 'geen interesse in politiek' of 'anders' geen antwoordcategorieën. De inzet voor de steekproef is geweest om zo gelijk mogelijke groepen progressief, conservatief en midden te selecteren, aangevuld met deelnemers uit de andere twee antwoordcategorieën. In de uiteindelijke Inwonerraad is de groep 'progressief' licht oververtegenwoordigd.

6. Migratieachtergrond

Verdeling op basis van migratieachtergrond

De deelnemers is gevraagd hun eigen migratieachtergrond te categoriseren. De beschikbare cijfers van het CBS maken een onderscheid tussen Europees en Niet-Europees. Om die reden is de deelnemers gevraagd een onderscheid te maken tussen Europese Unie en Niet-Europese Unie. Voor de steekproef hebben wij de verdeling op basis van de categorisering van het CBS aangehouden. Het kan daarom dus zijn dat deelnemers met een Europese, maar níet EU-achtergrond ondergerepresenteerd zijn.

In de uiteindelijke steekproef zijn mensen met een niet-Europese migratieachtergrond licht overgerepresenteerd. Dit is niet de insteek geweest, maar bleek nodig om tot een steekproef te komen. Omdat het hierbij gaat om een duidelijke minderheid ten opzichte van het totale aantal deelnemers, heeft dit weinig effect op de representativiteit van de groep. Bovendien weten we uit ervaring dat mensen met een migratieachtergrond een groter risico hebben om het proces niet af te maken. De uiteindelijke groep deelnemers komt redelijk goed overeen met de percentages in Nederland. Deelnemers met een Europese migratieachtergrond zijn licht oververtegenwoordigd, deelnemers zonder migratieachtergrond zijn juist licht ondervertegenwoordigd. Opvallend is dat er al vóór de eerste bijeenkomst relatief veel deelnemers met een niet-Europese migratieachtergrond zijn afgevallen.

7. Algemeen beeld representatie

De geschatte respons rate (1,4%) op de uitnodigingsbrief en de ingeschatte uitval (20-30%) bleken goede aannames. De aanname dat vrouwen vaker uit zouden vallen gedurende het proces, bleek onterecht. Mannen haakten juist vaker af. Ook waren er veel vroegtijdige uitvallers met een MBO-opleidingsniveau. De spreiding over Nederland, verdeling van politieke oriëntatie en deelnemers met een migratieachtergrond is goed gelukt. Het percentage van de deelnemers aan de vierde bijeenkomst komt redelijk goed overeen met het percentage in Nederland.

4.2 Proces

1. Algemeen

We hebben een aantal procesmatige keuzes gemaakt. Communicatie met deelnemers vond plaats via mail. Voorafgaand aan de bijeenkomsten hebben deelnemers mails ontvangen met informatie. Na elke bijeenkomst hebben we een mail gestuurd met daarin het verslag van de vorige bijeenkomst en een vooruitblik naar de volgende bijeenkomst. Ook konden deelnemers vragen en input leveren via de mail. Daarnaast is er een deelnemersplatform ingericht. Hier werden alle presentaties, verslagen en aanvullende informatie gedeeld.

De gesprekken in de groepjes werden begeleid door gespreksbegeleiders van RVO, Bureau Burgerberaad en EMMA. Alle gespreksbegeleiders hebben vooraf een duidelijke instructie gekregen tijdens een instructiemiddag over hun rol. Gespreksbegeleiders zijn er nadrukkelijk om het gesprek te begeleiden. Ze hebben inhoudelijk geen invloed en blijven neutraal. Ze zorgen dat alle deelnemers aan het woord komen en helpen waar nodig bij het duidelijk formuleren van adviezen. Verder zijn gespreksbegeleiders verantwoordelijk voor het invoeren van input in het systeem (Primoforum).

Tijdens de eerste bijeenkomst is met de deelnemers afgesproken hoe het stemproces verloopt. Het stemmen wordt gefaciliteerd door de tool Primoforum. Deelnemers kunnen via de tool aangeven of ze voor, tegen of blanco stemmen. Dit zorgt ervoor dat er geen fouten in de tellingen zijn en dat mensen anoniem kunnen

stemmen. Afhankelijk van het onderwerp waarover de stemming wordt gehouden, wordt er eerst peilend gestemd. Daarna kunnen mensen hun bezwaren of twijfels uiten, en vervolgens wordt er definitief gestemd. Tijdens de laatste bijeenkomst wordt er alleen definitief over de adviezen gestemd. Deelnemers hebben ervoor gekozen dat 66% een meerderheid is. Wanneer 66% van de deelnemers voor een advies of voorstel stemt, is deze aangenomen. Blanco stemmen tellen niet mee. Wanneer deze wel zouden meetellen, worden ze opgeteld bij de minderheid. Blanco stemmen is dan eigenlijk voor de minderheid stemmen.

2. Vóór de bijeenkomsten

Het proces van het uitnodigen van de deelnemers is in gang gezet in oktober 2022. In december vond vervolgens de loting plaats. Eind december zijn alle ingelote deelnemers gebeld om te vragen om bevestiging dat ze aanwezig zijn en of ze nog iets nodig hebben voor hun deelname. De deelnemers hebben voor elke bijeenkomst een vergoeding van 100 euro in de vorm van een VVV-bon gekregen. Ook zijn de reis- en parkeerkosten van de deelnemers vergoed. Voor één deelnemer is er vervoer op maat geregeld. Daarnaast is er kinderopvang op locatie beschikbaar gesteld; tijdens elke bijeenkomst is van die mogelijkheid gebruik gemaakt.

3. Bijeenkomst 1 – kennismaken en introductie waarden en energiesysteem

Tijdens de eerste bijeenkomst waren er 56 deelnemers aanwezig. De deelnemers maakten kennis met elkaar, met het expertteam en met de inhoud van de Inwonerraad. Het doel van de eerste bijeenkomst was om kennis te maken en om informatie te geven over zowel het proces als de inhoud. De voorzitter van het expertteam lichtte de vraag toe die aan de Inwonerraad is voorgelegd. Goda Perlaviciute, onderzoeker bij de Rijksuniversiteit Groningen (RUG), gaf een presentatie over waarden. En Boris Hocks van Generation Energy gaf een presentatie over de energietransitie en het energiesysteem.

Het laatste deel van bijeenkomst 1 stond in het teken van een stemming over de uit te nodigen experts. We hebben vooraf 10 experts geselecteerd en gevraagd om voor de tweede bijeenkomst beschikbaar te zijn voor het geven van een presentatie. Er zijn experts gevraagd over uiteenlopende onderwerpen, zodat de deelnemers konden kiezen voor verschillende aspecten van het energiesysteem. Ook hebben we deelnemers de mogelijkheid geboden om zelf experts of sprekers aan te dragen. De volgende experts zijn door de deelnemers gekozen om tijdens de tweede bijeenkomst een presentatie te geven: Frans Rooijers, Linda Steg, Edwin Edelenbos en Kirsten Notten.

4. Bijeenkomst 2 – verdieping: experts, kennis opdoen en begin adviezen

Tijdens de tweede bijeenkomst waren er 53 deelnemers aanwezig. De tweede bijeenkomst stond in het teken van verdieping en begon met een herhaling van de vraag die voor ligt. Vervolgens gaven de vier experts, die in de eerste bijeenkomst zijn gekozen, een presentatie. Kirsten Notten van EnergieSamen vertelde meer over energiecoöperaties. Edwin Edelenbos van Netbeheer Nederland gaf een presentatie over netbeheer en duurzame energievoorziening in de toekomst. Frans Rooijers van CE Delft vertelde meer over verschillende energiebronnen die

ingezet kunnen worden. En Linda Steg van de Rijksuniversiteit Groningen gaf een presentatie over omgevingspsychologie en gedragsverandering. Na elke presentatie werd aan de deelnemers gevraagd wat hun ideaalbeeld voor het energiesysteem in 2050 is. Deze ideeën zijn in groepjes aan tafel besproken. Na de presentaties werd aan de deelnemers gevraagd welke onderwerpen nog niet besproken zijn, maar wel behoefte aan is. Informatie over onderwerpen die voortkomen uit deze inventarisatie is geplaatst op het deelnemersplatform.

In het tweede deel van de bijeenkomst werden ideeën en idealen geconcretiseerd aan de hand van de formule: “Hoe kunnen we...”. Deelnemers vulden deze zin aan. Dit vormde de basis voor de eerste aanzet van de adviezen waaraan in de derde bijeenkomst is gewerkt.

5. Bijeenkomst 3 – adviezen schrijven en bezoek minister

Tijdens de derde bijeenkomst waren er 49 deelnemers aanwezig. Het doel van de derde bijeenkomst was om tot een eerste aanzet van de adviezen te komen. De bijeenkomst begon met een herhaling van de vraag die voor ligt. Vervolgens werd uitgelegd hoe een goed en duidelijk advies geschreven kan worden. Deelnemers gaven feedback op elkaars adviezen, zodat verschillende perspectieven werden meegenomen en de adviezen van de groep als geheel zouden zijn. Er waren in totaal 24 adviezen, waarover in de middag peilend gestemd werd. Dit gaf een eerste indruk over welke adviezen werden gesteund door de groep en welke adviezen nog bijgeschaafd moesten worden om in aanmerking te komen voor aanname.

Het laatste deel van de bijeenkomst stond in het teken van het bezoek van minister Jetten. Deelnemers hadden de mogelijkheid om vragen te stellen en met de minister in gesprek te gaan.

6. Bijeenkomst 4 – uitwerken adviezen en stemmen

Tijdens de vierde bijeenkomst waren er 47 deelnemers aanwezig. De vierde en laatste bijeenkomst stond in het teken van het uitwerken van en het stemmen over de adviezen. Het doel was om tot een, voor de groep, compleet advies aan het expertteam te komen. Deelnemers werkten twee rondes in groepjes aan een advies naar keuze, waarbij de vraag ‘Waarom vind je dit belangrijk?’ centraal stond. Ook dachten de deelnemers na over welke waarden terug moesten komen in het advies. Na elke ronde werd er gestemd over de adviezen.

Nadat er over alle 25 adviezen gestemd was, hadden de deelnemers de mogelijkheid om te reflecteren op het eindresultaat: is het advies zo compleet en kan iedereen zich erin vinden? Hierover werd gestemd. Daaruit bleek dat een overgrote meerderheid tevreden was met het eindresultaat en geen van de adviezen nog wilde aanpassen. Tot slot gaf een delegatie van het expertteam een eerste reactie op het proces van de Inwonerraad.

5

Ervaring deelnemers

We hebben deelnemers aan het einde van het proces gevraagd om één woord in te voeren in Primoforum dat voor hen de Inwonerraad Energie omschrijft. We zien dat woorden als ‘verrassend’, ‘interessant’, ‘waardevol’ en ‘intensief’ veel ingevuld zijn.

Voorafgaand aan de eerste en na afsluiting van de laatste bijeenkomst van de Inwonerraad hebben de deelnemers een vragenlijst ingevuld over hun verwachtingen over en ervaringen met de Inwonerraad. Deze vragenlijsten zijn opgesteld door een team van de Rijksuniversiteit Groningen (RUG). Aan de hand van de vragenlijsten heeft het team van de RUG onderzoek gedaan. De resultaten van dit onderzoek zijn te lezen in het onderzoeksrapport “Uw mening over energie en de Inwonerraad Energie.”¹

Dit zijn de belangrijkste inzichten:

De meeste deelnemers vonden het wenselijk en een goed idee om een toekomstig energiesysteem te ontwikkelen *met behulp van een inwonerraad* in het algemeen. Een inwonerraad kan volgens hen leiden tot een democratischer proces, waarbij burgers beter vertegenwoordigd zijn, en tot betere beslissingen met meer maatschappelijk draagvlak. Deelnemers waren er in iets mindere mate mee eens dat een inwonerraad nieuwe kennis en expertise kan inbrengen en de weg naar een toekomstig energiesysteem kan versnellen. Een goed en wenselijk proces dus, maar laat het niet aan de burgers alleen over om de energietransitie op te lossen.

Heel leuk op het laatste moment nog elkaar geholpen aan de adviezen. We hebben elkaar over de eindstreep gekregen. Ondanks de verschillende visies proberen we wel een groen bolletje te krijgen.”

1. Alle bevindingen zijn terug te lezen in het volledige onderzoeksrapport: Perlaviciute, G., Gorter, W. A., Görsch, R. (2023). Uw mening over energie en de Inwonerraad Energie.

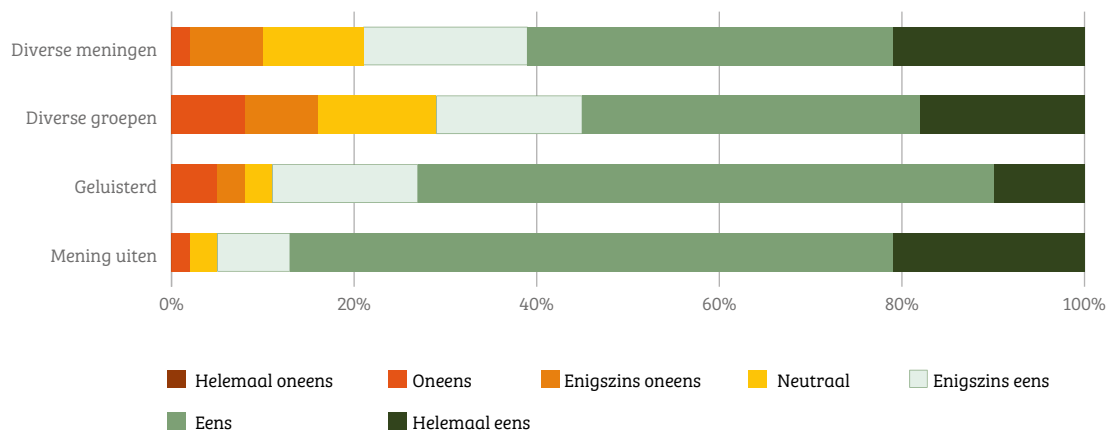
Ik had ‘harmonieus’ ingevuld. Verbazingwekkend dat ondanks de verschillende meningen we zo goed hebben samengewerkt.”

Mening uiten, luisteren naar elkaar, diversiteit groep, diversiteit meningen

De volgende stellingen zijn aan de deelnemers voorgelegd:

- De Inwonerraad bood voldoende mogelijkheden aan de deelnemers om hun mening te uiten (Mening uiten);
- In de Inwonerraad werd er voldoende geluisterd naar ieders mening (Geluisterd);
- De deelnemers van de Inwonerraad waren een goede afspiegeling van verschillende maatschappelijke groepen (bijv. verschillende inkomens, opleidingsniveau, leeftijd, geslacht) (Diversiteit groepen);
- De deelnemers van de Inwonerraad waren een goede afspiegeling van diverse meningen en standpunten in de samenleving (Diversiteit meningen).

In hoeverre bent u het eens met de volgende stellingen over de Inwonerraad Energie?

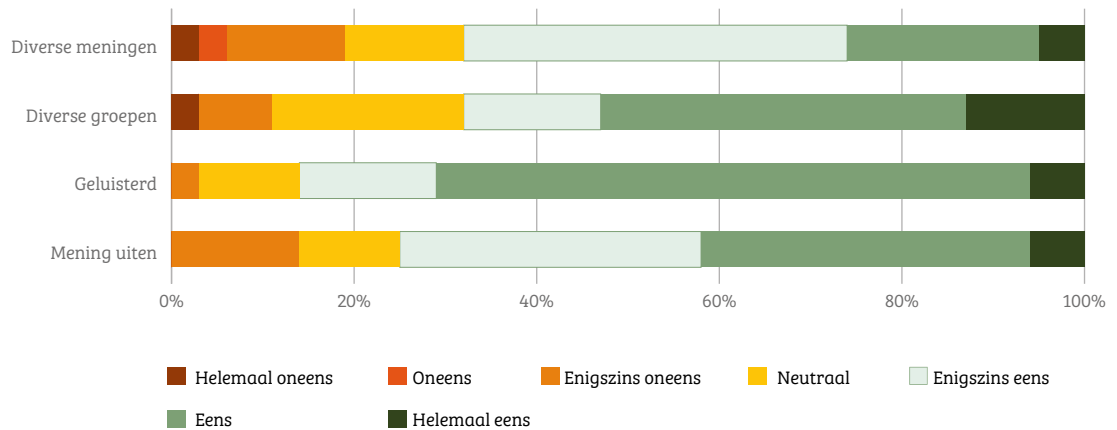
De deelnemers vonden dat er voldoende mogelijkheden waren in de Inwonerraad om hun mening te uiten en dat er voldoende naar ieders mening werd geluisterd. Hoewel over het algemeen werd er gedacht dat diverse maatschappelijk groepen en diverse meningen goed waren vertegenwoordigd, was er ook wat kritiek op de afspiegeling van verschillende maatschappelijke groepen in de Inwonerraad. De deelnemers vonden het wenselijk en noodzakelijk om tijd en energie in te steken in het uitnodigen van ondervertegenwoordigde groepen (bijv. mensen met een lager inkomen, ethnische minderheden en vrouwen) voor de Inwonerraad. Deze groepen over te vertegenwoordigen of hun mening zwaarder laten wegen in de Inwonerraad werd echter niet als nodig gezien.

Afwegingen tussen argumenten, verschillende perspectieven, serieus nemen en Nederlands energiebeleid

De volgende stellingen zijn aan de deelnemers voorgelegd:

- In zijn adviezen heeft de Inwonerraad voldoende afweging gemaakt tussen verschillende argumenten (Argumenten);
- In zijn adviezen heeft de Inwonerraad voldoende rekening gehouden met ieders verschillende perspectieven (Perspectieven);
- Ik denk dat de minister voor Klimaat en Energie de adviezen van de Inwonerraad serieus zal nemen (Serieus nemen);
- Ik denk dat de adviezen van de Inwonerraad mee worden genomen in het Nederlandse energiebeleid (Invloed beleid).

In hoeverre bent u het eens met de volgende stellingen over de Inwonerraad Energie?

“

Goed georganiseerd, leuk om verschillende mensen te spreken. Interessant om te zien hoe een inwonerraad werkt, en wat ook niet werkt.”

Er werd volgens de deelnemers voldoende rekening gehouden met en afweging gemaakt tussen verschillende argumenten en perspectieven in de adviezen van de Inwonerraad. De meeste deelnemers dachten dat hun adviezen serieus genomen zullen worden door de minister voor Klimaat en Energie en mee zullen worden genomen in het Nederlandse energiebeleid. Echter, sommige deelnemers hadden hier wat twijfels over. Toen er werd gevraagd naar welke rol de adviezen van de Inwonerraad zou moeten spelen in het Nederlands energiebeleid, waren de deelnemers het sterkst van mening dat het een adviserende rol moet zijn (beleidsmakers mogen van het advies afwijken als zij daar een goede reden voor hebben) en in mindere mate een beslissende rol (beleidsmakers mogen niet van het advies afwijken). De deelnemers waren er redelijk mee eens dat hun adviezen een informerende rol zouden moeten spelen, maar alleen informeren (beleidsmakers zijn vrij om te bepalen of het advies wordt meegenomen) werd niet als voldoende gezien.

6

Reflectie van
het expertteam

6.1 Relatie met de Outlook

In de Outlook komt een apart hoofdstuk over de Inwonerraad Energie. Daarin wordt gereflecteerd op de algemene beelden die uit de adviezen zijn opgehaald en hoe deze zich verhouden ten opzichte van de bevindingen uit de Outlook.

6.2 Terugblik op proces en inzet

Het expertteam constateert dat de inwonerraad een goede afspiegeling van de Nederlandse samenleving vormde. Dit verhoogt de kans dat wat de inwonerraad aanbeveelt breed gedeeld is onder Nederlanders. De inwonerraad bestond uit een diverse en grote groep aan deelnemers, uit verschillende delen van het land, geslacht, leeftijden, opleidingsniveaus, migratieachtergrond, en politieke oriëntatie. Er was een lichte ondervertegenwoordiging van mannen en relatief veel vroegtijdige uitvallers met een MBO-opleidingsniveau. De spreiding over Nederland, verdeling van politieke oriëntatie en deelnemers met een migratieachtergrond is zoals beoogd. Het percentage van de deelnemers komt daarmee redelijk goed overeen met de Nederlandse bevolking (zie voor de specifieke uitwerking en reflectie op de representativiteit paragraaf 4.1).

De inwonerraad heeft geleid tot concrete adviezen gericht op het energiesysteem van de toekomst. Deelnemers van de inwonerraad vinden dat ze het systeem als geheel moeten beschouwen en de inwonerraad laat zien dat het meedenken op het lange termijn systeemniveau werkt. De meeste deelnemers vonden het belangrijk om een toekomstig energiesysteem te ontwikkelen *met inbreng van een burgerberaad of inwonerraad*. Een inwonerraad kan volgens hen leiden tot een democratischer proces, waarbij burgers beter vertegenwoordigd zijn, en tot betere beslissingen met meer maatschappelijk draagvlak. Deelnemers waren ermee eens dat een inwonerraad nieuwe kennis en expertise kan inbrengen en dat de inwonerraad de weg naar een toekomstig energiesysteem kan versnellen. Een goed en wenselijk proces dus, maar deelnemers willen niet dat de indruk ontstaat dat burgers alleen de energietransitie moeten oplossen. Zie voor een uitgebreidere reflectie op de ervaring van de deelnemers hoofdstuk 5.

De inwonerraad heeft voldaan aan de verwachtingen van het expertteam door het geven van waardevolle inzichten in wat inwoners belangrijk vinden voor het energiesysteem van de toekomst. De adviezen sluiten aan bij de bevindingen van het expertteam, maar het heeft ook geleid tot nieuwe inzichten. Zie daarvoor hoofdstuk 6 in de Outlook waar uitgebreider gereflecteerd wordt op de adviezen.

6.3 Leerpunten en advies over toekomstige inzet

Het goed doorlopen van het opzetten van een inwonerraad kost tijd. De oorspronkelijke opzet was om vijf bijeenkomsten te organiseren in twee maanden. Dit werden vier bijeenkomsten binnen één maand. Dit bleek een (te) krappe periode te zijn. Het kost deelnemers namelijk tijd om informatie te verwerken en zich voor

te bereiden op de volgende bijeenkomst. Daarnaast geeft het behoorlijk druk op de agenda's van de deelnemers en op het organiserende team. Bovendien zat er veel tijdsdruk op de uitnodigingen en het ontwerp van het proces, waardoor er weinig kans was om te corrigeren op eventuele afwijkingen in de loting. Bij de Inwonerraad Energie was een lotingscorrectie niet nodig, maar voor toekomstige processen is het aan te raden om hier meer tijd voor te reserveren.

Het is belangrijk dat inclusiviteit vooraf gewaarborgd wordt. Zowel op het gebied van toegankelijkheid van de bijeenkomsten, als diversiteit in aantal deelnemers. Zoals eerder beschreven, was er bijvoorbeeld een relatief grote vroegtijdige uitval van mensen met een MBO-opleidingsniveau. Voor toekomstige inzet is het daarom goed dit mee te nemen bij de opzet van het proces.

Tijdens de bijeenkomsten zijn moderatoren die ruimte, binnen kaders, geven aan deelnemers belangrijk. Bij het opstellen van de adviezen is gebleken dat semantiek het stemmen kan beïnvloeden. Er is een belangrijke rol weggelegd voor de gespreksbegeleiders om door te vragen en deelnemers te helpen een advies op te stellen waar rekening wordt gehouden met de woorden die zij gebruiken. Daarnaast is het aan te raden om keuzes aan deelnemers te laten om een te sturend proces te voorkomen en deelnemers eigenaarschap te geven. Tijdens het proces konden deelnemers bijvoorbeeld aangeven hoe besluiten genomen zouden worden en welke sprekers zij wilden uitnodigen voor extra informatie.

Deelnemers hebben adviezen geformuleerd over de randvoorwaarden die zij belangrijk vinden voor het toekomstige energiesysteem. Dit hebben zij gedaan op basis van implicaties voor vier waarden (zie het inwonerraad-rapport voor een

toelichting op deze waarden). De aangenomen adviezen houden ook rekening met alle vier waarden. Voor een volgend proces zou het goed zijn om mensen meer stil te laten staan bij conflicten die kunnen optreden tussen verschillende waarden, een waarde-afweging, die een rol spelen bij het maken van bepaalde keuzes. Een voorbeeld van zo'n waarde-afweging is de mate van strategische autonomie tegenover de ruimte die de opwekking van duurzame energie in Nederland in mag nemen. Een advies dat oproept tot veel strategische autonomie kan dan conflicteren met een advies dat vraagt om zo min mogelijk inpassing van duurzame energie in het landschap. Het is dan aan de deelnemers om een afweging te maken tussen deze twee adviezen.

Deelnemers nemen hun taak serieus en voelen zich daarmee verantwoordelijk voor de personen die niet deelnemen aan dit proces. Dit spreekt van een grote mate van verbondenheid. Het is echter wel belangrijk om te benadrukken dat ze niet de mening van anderen hoeven in te brengen, omdat dat geborgd is door een representatieve groep mensen deel te laten nemen. Deelnemers moeten zich goed bewust zijn van het feit dat de groep aanwezigen representatief is voor de Nederlandse samenleving en dat daarmee iedere stem gehoord mag worden.

De Inwonerraad Energie heeft aangetoond dat deze vorm van burgerparticipatie kan worden ingezet om burgers na te laten denken over het energiesysteem van de toekomst, met oog voor een langetermijnvisie en systeemperspectief. Het onderzoek van de Rijksuniversiteit Groningen onderstreept deze conclusie. Uit hetzelfde onderzoek blijkt dat de deelnemers met name willen dat de adviezen van de inwonerraad een adviserende rol dienen. Bij deze adviserende rol mogen beleidsmakers van het advies afwijken als zij daar een goede reden voor hebben.

Het expertteam is onder de indruk van de constructieve wijze waarop de inwonerraad heeft gefunctioneerd en beveelt daarom met enthousiasme aan om een burgerberaad of inwonerraad vaker in te zetten voor vraagstukken die een langetermijn- en systeemperspectief behoeven. Hierbij is belangrijk om van tevoren duidelijkheid te verstrekken over welk mandaat een inwonerraad of burgerberaad heeft, bijvoorbeeld burgers informeren, de overheid adviseren, of meebeslissen over beleid. Het is interessant om te onderzoeken in welke mate adviezen die tot stand zijn gekomen door een burgerparticipatietraject breedgedragen worden door de samenleving, en om na te gaan of draagvlak voor de transitie wordt versterkt door een burgerberaad of inwonerraad.

6.4 Wetenschappelijke evaluatie vervolg

Er worden steeds meer initiatieven genomen om burgers te betrekken bij de besluitvorming over klimaat en energie vanwege drie redenen: een betere democratie, de inbreng van nieuwe kennis en expertise (van burgers) en een versnelling van de energietransitie met meer maatschappelijk draagvlak. Er is echter weinig bekend over of en hoe deze doelen het beste te bereiken zijn, en hoe inwoners zelf oordelen over participatieve processen. Om hier meer inzichten over te krijgen, heeft de Rijksuniversiteit Groningen onderzoek gedaan naar de

Inwonerraad. De belangrijkste drie conclusies zijn: i) praat over waarden, ii) bespreek het hele energiesysteem en iii) voer een dialoog met inwoners.²

Van technische oplossingen naar voorwaarden

Inwoners zijn geen energie-experts, maar zijn wel experts op het gebied van hun eigen waarden. Ze weten wat voor hen belangrijk is als het gaat over een toekomstig energiesysteem en waarom ze dat belangrijk vinden. Door inwoners te vragen aan welke voorwaarden een toekomstig energiesysteem moet voldoen – in plaats van specifieke (technische) oplossingen te bedenken – komen er nieuwe inzichten die verrijkend en aanvullen zijn aan de (technische) kennis van experts.

De adviezen van de Inwonerraad geven zo representatief mogelijk aan wat Nederlandse inwoners belangrijk vinden en wat hun achterliggende waarden zijn. Deze bieden richtlijnen aan voor experts en beleidsmakers bij het verder uitwerken van zowel technische, economische, sociale en politieke oplossingen om het toekomstige energiesysteem te realiseren met een zo breed mogelijk maatschappelijk draagvlak.

Systeemdenken

Het energiesysteem is een complex systeem waarvan de verschillende onderdelen (zoals verschillende energiebronnen, gedrag en economische, ecologische, sociale, en politieke systemen) nauw aan elkaar verbonden zijn en elkaar beïnvloeden. Bij het ontwikkelen van een toekomstig energiesysteem is het daarom belangrijk om naar het hele systeem te kijken in plaats van verschillende opties los van elkaar te bekijken. Inwoners worden echter nauwelijks gevraagd naar hoe ze denken over het gehele energiesysteem, omdat ervan uit wordt gegaan dat ze weinig zin of capaciteit hebben om over het hele systeem na te denken.

De resultaten van het vragenlijstonderzoek onder de Inwonerraad tonen voldoende bereidheid tot het systeemdenken aan. Deelnemers zien dat verschillende onderdelen van het energiesysteem nauw met elkaar verbonden zijn. Ook geven de deelnemers aan dat er veranderingen nodig zijn in economische, ecologische, sociale en politieke systemen om het energiesysteem te kunnen veranderen. Tijdens de Inwonerraad was uiteraard te zien dat deelnemers bereid waren om vraagstukken te bespreken die niet per se hun dagelijks leven raken, maar wel belangrijk zijn voor het gehele energiesysteem. Zoals de rol van de EU in de energiemarkt, de verantwoordelijkheden van bedrijven en overheden, import en export van energie en de verdeling van de lusten en lasten van de energietransitie in de samenleving.

---

² Alle bevindingen zijn terug te lezen in het volledige onderzoeksrapport: Perlaviciute, G., Gorter, W. A., Görsch, R. (2023). Uw mening over energie en de Inwonerraad Energie.

Dialogo tussen inwoners, experts en de overheid

De meeste deelnemers waren het ermee eens dat de Inwonerraad tot een democratischer proces kan leiden, waarbij burgers beter vertegenwoordigd zijn, en dat het leidt tot betere beslissingen met meer maatschappelijk draagvlak. Er waren wat meer twijfels over de mate waarin de Inwonerraad nieuwe kennis en expertise kan inbrengen, en of het de weg naar een toekomstig energiesysteem kan versnellen. Dit kan te maken hebben met het feit dat inwoners denken dat zij niet alleen de energietransitie kunnen en moeten oplossen. Er werd vaak verwezen naar de verantwoordelijkheden van de overheid en bedrijven om de energietransitie mogelijk en aantrekkelijk te maken. Wel kunnen inwoners een belangrijke aanvullende rol spelen in de besluitvorming door te benadrukken wat de belangrijke voorwaarden zijn voor een breed aanvaardbaar energiesysteem. Dit blijkt uit één van de adviezen van de Inwonerraad, om vaker dialoog te voeren tussen inwoners (over hun waarden), experts (over goede oplossingen) en de politiek.

- A 1 eigenaarschap en samenwerken (1)
  - B 1 eig...
  - C 2 verdeling geld, ruimte, inzet (1)
  - D 2 verd...
  - E 3 energiebronnen (1)
  - F 3 energiebronnen
  - H 4 gedrag (2)
  - I Overige
  - J
- go.primoforum.com
- 3BDE9

Colofon

De Inwonerraad Energie is in opdracht van het Expertteam Energiesysteem 2050 uitgevoerd door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO), bureau EMMA, Bureau Burgerberaad en de Rijksuniversiteit Groningen.

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland
Prinses Beatrixlaan 2 | 2595 AL Den Haag
Postbus 93144 | 2509 AC Den Haag
T +31 (0) 88 042 42 42
www.rvo.nl

Fotografie

©ETES2050/fotograaf Olivier Middendorp

© Rijksdienst voor Ondernemend Nederland | april 2023
Publicatienummer: RVO-082-2023/BR-DUZA

RVO is een onderdeel van het ministerie van
Economische Zaken en Klimaat.